

MƏTBUAT TARİXİMİZDƏN İLK SƏHİFƏLƏR

Azərbaycan türkcəsində ilk qəzetin nə vaxt və harada çıxması barədə AMEA-nın müxbir üzvü Əziz Mirəhmədov yazırdı: "Tiflisdə rus, gürcü... dillərində nəşrə başlayan "Tiflisskiye vedomosti" qəzetinin az sonra, 1832-ci ildə "Tatarskiye vedomosti" adı ilə Azərbaycan dilində də buraxılması Azərbaycan dövrü mətbuatının yaradılması yolunda ilk müsbət addımlardan biri olsa da, yenə istər dövrü mətbuat, istərsə də kitab nəşri üçün ölkəmizdə müvafiq zəmin hazırlaya bilmədi. 1841-1846-cı illərdə yenə Tiflisdə çap olunan "Zakavkazskiy vestnik" qəzetinin Azərbaycanca buraxılışı haqqında da eyni sözləri demək olar".

Ə.Mirəhmədovun vurğuladığı 1832-ci ildə buraxılan "Tatarskiye vedomosti" qəzetinin nəşrə başlaması üçün Gürcüstan Milli Arxivinin "Diplomatiya dəftərxanası" bölümünün 298 (142) sayılı fondunda "Tiflisdə tatar dilində qəzetin nəşri haqqında" adlı sənədlər qovluğunda 29 mart 1931-ci ildən 30 yanvar 1933-cü ilədək müxtəlif nazirliklərə ünvanlanmış müraciətlər, məktublar mühafizə edilir.

Zaqafqaziya əlahiddə korpusunun komandanı, baş hakim, milli mənsə etibarilə alman olan baron Qriqori Rozen "Tatar xəbərləri" qəzetinin təsis edilməsi ilə bağlı 1831-ci il 30 dekabrda (N654) Xalq Təhsil naziri, knyaz Karl Livenə, eləcə də, daxili və xarici işlər nazirliklərinə məktublar göndərərək yazırdı ki, Zaqafqaziya, xüsusilə Azərbaycanda yaşayan müsəlmanlar üçün türk-tatar dilində qəzet təsisinə ciddi ehtiyac var. Hətta Təbrizdə də belə bir qəzetin çıxmasına tələbat böyükdür. Baron Qriqori Rozen milli qəzetin əhəmiyyətini vurğulayaraq qeyd edirdi ki, türk dilində mətbuat orqanının buraxılması, əvvəla, Zaqafqaziya müsəlmanları üçün ən böyük mükafat olardı. İkincisi isə, burada dərc edilən müxtəlif mövzulu məqalələr yerli əhəlinin Avropa təhsilinə və sənayesinə marağını artıracaqdır.

Göründüyü kimi, Baron Qriqori Rozen hərbiçidən daha çox görkəmli maarifçi, siyasi xadim, Azərbaycan milli mətbuatının hamisi kimi çıxış edir, bütün məsuliyyəti öz üzərinə götürürdü. O, öz qərarı ilə tabeliyində olan bütün rəislərə, komendantlara məlumat göndərərək bildirdirdi: 1. 1832-ci il 1 yanvar tarixindən türk dilində qəzet bir vərəqdən ibarət olmaqla hər həftənin dördüncü günü nəşr ediləcək. 2. Nəşrin Qafqazda illik abunə qiyməti 8 man., yarımillik dəyəri 5 manatdır. 3. Qəzet nömrələrinin öz vaxtında çıxması və

abunəçilərə çatdırılması baş redaktor Nadvorniyaya həvalə edilmişdir. Sonrakı tədqiqatlar təsdiqləyir ki, 1832-ci ildə "Tatar xəbərləri" ("Tiflis xəbərləri") adlı türkcə qəzetin faktiki redaktoru Şərç dillərinin mükəmməl bilicisi, tarixçi Mirzə Abram Yenikolopov olmuşdur.

Baron Qriqori Rozen türkcə qəzetə abunə yazılmağı şəxsi nəzarətinə götürmüşdü və İrəvan vilayətinin, Axalsixi paşalığının, müsəlman mahal idarələrinin rəislərinə, o cümlədən Bakı, Şirvan, Şəki, Quba, Dərbənd, Lənkəran, Gümrü komendantlarına, Gürcüstan Mülki Qubernatorluğuna müraciət göndərərək qəzetin yayılmasının təşkilini tapşırırmışdı.

Quba komendantı, podpolkovnik Qimbut 1932-ci il 21 yanvar (N 141) tarixində Tiflisə göndərdiyi məktubunda bildirdirdi: "Tiflis xəbərləri" qəzetinin türkcəsinə 30 nəfər, ruscasına 2 nəfər abunə yazılmış, 120 manat gümüş pül toplanmışdır".

"Tatar xəbərləri" (və ya "Tiflis xəbərləri") qəzetinin iki sayı 1932-ci il 16 yanvarda artıq oxuculara çatdırılır. Qəzetə senzuranın tətbiqi, Sankt-Peterburqdan hər nömrə üçün icazə alınmasının zəruriliyi, "Tiflisskiye vedomosti" qəzetinin redaktoru Pavel Stepanoviç Sankovskinin (1800-1832) vaxtsız vəfatı və digər səbəblər "Tatar xəbərləri" (və ya "Tiflis xəbərləri") qəzetinin bağlanması ilə nəticələnmişdir.

İlk milli mətbuat orqanımız "Tiflis xəbərləri"nin (1832) bu gün bir nömrəsinin də əlimizdə olmamasına baxmayaraq, mühüm əhəmiyyət kəsb edən tarixi hadisədir və onun ideya müəllifi və təşkilatçısı, Zaqafqaziyanın baş hakimi, milliliyyətcə alman Baron Qriqori Rozenin bu

sahədəki misilsiz xidmətləri ən yüksək dəyərə malikdir.

Milli mətbuat tariximizin kölgədə qalan səhifələrinə aydınlıq gətirən, görkəmli gürcü mədəniyyət xadimi, kitabşünas Zaxar Çiçnadzenin və tarixçi, muzeşünas İvan Yenikolopovun araşdırmalarına əsasən, Zaqafqaziya 1928-1933-cü illərdə ilk rəsmi mətbuat orqanı - "Tiflisskiye Vedomosti" P.S.Sankovskinin redaktorluğu ilə nəşr edilirdi və bu qəzetin rus, gürcü və fars dillərində əlavələri çıxırdı. Onların elmi qənaətlərinə görə, ilk dəfə 1829-cu ildə "Tiflis xəbərləri" qəzeti farsca işıq üzü görüb. 1832-ci ildə təsis olunan və türk dilində yayımlanan "Tatar xəbərləri" (və ya "Tiflis xəbərləri") qəzeti isə "Tiflis xəbərləri"nin mətbəə bazası əsasında fəaliyyətə başlayıb.

Quberniyyə statuslu "Zakavkazskiy vestnik" qəzeti isə Ə.Mirəhmədovun qeyd etdiyi kimi daha uzun müddət - 1837-1855-ci illərdə fəaliyyət göstərmiş, Azərbaycan türklərinin tarixi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı, folkloru, məişəti, dünyagörüşü haqqında geniş materiallar təqdim etmişdir.

"Zakavkazskiy vestnik" qəzetinə gürcü ilahiyatçısı və tarixçisi Platon İoseliani (1810-1875) redaktor təyin edildikdən sonra bu müsbət meyillər daha da gücləndi. Qəzetdə "Göyçə gölünə səyahət", "Təbriz - Azərbaycan vilayəti hökmdarlarının iqamətgahı", "Ağa Məhəmməd xan Qacarın həyat yolu", "Şamlıval vadisi" povestində "Koroğlu" dastanından boylar, Abbasqulu Ağa Bakıxanovun tərcüməsində "Tatar (Azərbaycan - A.R.) mahnıları", "Zöhrə xanım Qacarın mahnısı", "Türk və tatar atalar sözləri" və bu gündək tədqiqatlardan kənar qalmış çoxsaylı materiallar yer almışdır.

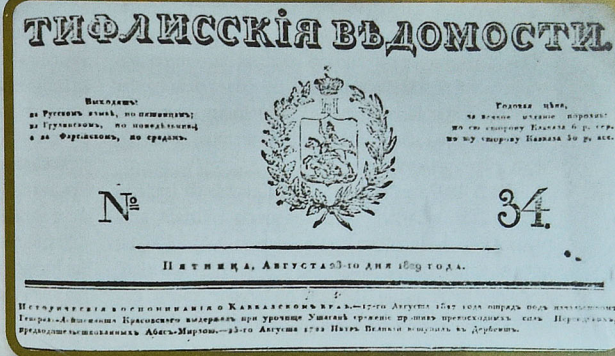
"Türk və tatar atalar sözləri" vilayət qəzeti olan "Zakavkazskiy vestnik" in 1847-ci il tarixi 21-ci sayında əvvəlcə Azərbaycan türkcəsində ərəb qrafikası ilə, ikinci, Azərbaycan dilində kiritilən ərəb əlifbası ilə (Bu variant bizim ana dilimizdə kiritilən ərəb əlifbası ilə yazılmağa ilk cəhdlərdir - A.R.) və sonra rus dilinə tərcümə edilmiş variantda verilməmişdir.

Birinci atalar sözü ərəb əlifbası ilə belədir: "Allah verür, Allahverdi qoymaz". Kiritilən ərəb əlifbası atalar sözü daha mükəmməldir: "Allah verər, əmma Allahverdi qoymaz". Rus dilində bu atalar sözünün təfsiri də verilməmişdir. Digər atalar sözündə deyilir: "Acı badımcanı qırav çalmaz". Bu atalar sözü rus dilinə belə tərcümə olunub: "Горькие бадимжани мороза не боятся".

Başqa deyimlərdə yazılıb: "O yer yaxşıdır - harada ki, bizim ocaq var", "At üyürək, qılınc kəskin, iqbal kəsməz (bəxt gətirməz - A.R.), "Ayrınam budur - yarınsı sudur", "Oğul - doğulduğu gündən oğuldur!"

Türk bədii düşüncəsinin poetik ifadə tərzini, müdrik və fəlsəfi tutumunu ruhunda daşıyan bu deyimlərin indi də aktual səslənməklə yanaşı, XIX yüzilliyin 40-cı illərində rus dilində çıxan "Zakavkazskiy vestnik" qəzetinin səhifələrində yer alması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qəzetin redaktoru milli mənsubiyyət etibarilə gürcü, sosial mənsəçə böyük ziyalı, geniş dünyagörüşlü tarixçi, ruhani olan Platon İqnatyeviç İoseliani rəhbərlik etdiyi mətbuat orqanının səhifələrində Qafqaz türklərinin həyatından, məişətindən, yaşayış tərzindən bəhs

edən materiallara rəvac verməklə, onların müntəzami yayılmaqla burada yaşayan xalqların mənaəvi bütövlüyünə, məhrəban dostluq əlaqələrinin möhkəmlənməsinə kömək göstərirdi.

Məlumdur ki, "Zakavkazskiy vestnik" qəzeti Tiflis şəhərində, Qafqaz Cənubiyanın mətbəəsində nəşr edilirdi. Bu mətbəədə rus, gürcü şifrlitləri ilə yanaşı, əski türk (ərəb) hürufatının mövcudluğu redaktora rusdillə qəzetdə Azərbaycan türkcəsində də məqalə və məlumatlar çap etmək imkanları yaradırdı. Əslində bu üsul Azərbaycan türklərini ilk milli mətbuatını yaratmağa doğru aparan yol, dost dəstəyi idi. İdeyanın gerçəkləşməsi özünü çox gözəltmədi: Azərbaycan türkcəsində, ərəb əlifbası ilə ilk qəzet böyük ictimai xadim Həsən Bəy Zərdəbinin "Əkinçi"sindən düz 30 il əvvəl, "Zakavkazskiy vestnik" qəzetinin bazasında meydana gəldi. İlk qəzetin tirajı çox olmasa da, sürətlə yayıldı və dəqiq ünvanlara çatdırıldı. Bu mətbuat orqanı qaranlıq mühtidən məarif, mədəniyyət işığına doğru açılan ilk pəncərə, qaranlıq mühtidən, dolanbək dalanlarından yan keçərək sabaha uzanan ilk ciğir idi...

Azərbaycan türkcəsində qəzet: "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" (1845)

Hər bir xalqın milli mətbuat gününü bayramsayağı qeyd etməsi, tarixi inkişaf mərhələlərində kütləvi informasiya vasitələrinin keçdiyi yola nəzər salınması, elmin, ədəbiyyatın, mədəniyyətin, maarifin təbliğində mühüm və əhəmiyyətli tribuna missiyası daşması o xalqın ictimai-siyasi, elmi-mədəni tərəqqisinin göstəricisi, danılmaz fakt kimi dəyərləndirilir. Vurğulanan kontekstdə Azərbaycan milli mətbuatının yaranma tarixi və inkişaf mərhələləri haqqında yetərincə araşdırmalar aparılmış, monoqrafiyalar nəşr etdirilmişdir. Böyük müfəkkir, maarif və mədəniyyət fədaisi Həsən Bəy Zərdəbinin "Əkinçi" (1875, 22 iyul) qəzetindən əvvəl Bakıda rus dilində çap olunmuş "Bakinskiy listok" (1871-1872) qəzeti barədə geniş tədqiqatların mövcudluğuna baxmayaraq, Azərbaycan türkcəsində ondan da

əvvəl davamlı olmasa da, çap edilən mətbuat orqanları yetərinə araşdırılmamış, diqqətdən kənar qalmışdır. Obyektivlik və ədalət naminə mətbuat tariximizdə qararlıq səhifələrinə işiq salınması, bu istiqamətdə hər bir sənədin, faktın dərinəndən, dəqiq araşdırılması zəruridir və mənsub olduğu xalqın ədəbi-mədəni təkamülü üçün mü- hüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tiflisdə 1832-ci ildə Azərbaycan türkcəsində işiq üzü görən "Tiflis xəbərləri" qəzeti haqqında müxtəlif elmi qaynaqlarda məlumatlara rast gəlinə də, təəssüf ki, bu mətbuat orqanı indiyədək əldə olunmayıb. "Tiflis xəbərləri" qəzetindən fərqli olaraq "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" çox- xillik tədqiqat nəticəsində aşkara çıxarılmış, onun haqqın- da obyektiv məlumat vermək, faksimilesini çap etmək fərqsəti yaran- mışdır.

"Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" qəzetinin ilk sayı 1845-ci il 4 yanvar tarixində Zaqafqaziya Cənubişinliyinin mərkəzi Tiflis şəhərində Azərbaycan türkcəsində işiq üzü görmüşdür. "Zakavkazskiy vestnik" qəzetinin əlavəsi kimi nəzərdə tutulsa da, tam müstəqil qəzet kimi nəşrə ha- zırlanmış, dörd səhifədən ibarət "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" ana qəzetin ("Zakavkazskiy vestnik" nəzərdə tutulur – A.R.) formatında – A4+ biçimində oxu- cularına ünvanlanmışdır. Bu mətbuat orqanının mükəmməl məlumat aparatına möhtac qalması onun tirajı haqqında dəqiq fikir söyləmək imkanları- nı məhduflaşdırır və güman etməyə əsas verir ki, qəzetin ilk sayları 50-100 nüsxədən çox ol- mayıbdır. "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri"ndə qəzetin sərlövhasinin, məqalə və materialların eyni şiriftlə yığılması hürufat bazasının kasadlığında xəbər verir. Ümumiyyətlə, qəzetin başlığında "Qafqazın bu tərəfi" ifadəsi "Zaqafqaziya" (Qafqazın ərxaşı – A.R.) sözünün tam fərqli mənasındadır. Əgər Cənubi Qafqaz Rusiya imperiyasının məmurları üçün "Zaqafqaziya", "Qafqazın ərxaşı" adlandırılırdısa, Azərbaycan türkləri üçün "Qafqazın bu tərəfi" söz birləşməsi daha doğma və əziz səslənir.

Qəzetin sərlövhasindən sonra ilk cümlə onun ilik əbunə qiyməti haqqındadır. "İllik qiyməti beş manatdır" fikrini xüsusi aqılanmaması redaktor, şübhəsiz ki, oxucuların diqqətini iki vacib məqama yönəltmək istəmişdir. Birincisi, qəzetin davamlı olaraq çıxmasına əminlik ifadə

edilmişdir. "Zakavkazskiy vestnik" (rus dilində) qəzetinin olduğu kimi "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri"nin də redaktorları Azərbaycanlılara xüsusi rəğbət bəsləyən Platon İqnatyeviç İoselian (1810-1875) idi və şübhəsiz ki, o, davamlı mətbuat orqanı nəşr etmək niyyətinə düşərək yaradıcılıq və texniki imkanlarını nəzərdən keçirib. İkincisi isə əbunə qiymətinin önə çəkilməsi ciddi maliyyə probleminin mövcudluğuna bir işarə idi. "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" ilə müqayisədə "Zakavkazskiy vestnik" qəzetinin 1 yanvar 1845-ci il tarixli 1-ci sayın- da və sonrakı nömrələrdə əbunə reklamına rast gəlinir.

Qəzetin sərlövha hissəsində daha sonra yazılmışdır: "Nömrə 1. Hər həftənin pəncşənbə günündə hazır olur. Bum (Ölkə). Pəncşənbə, 1845 ilinin yanvar ayının 4 günündə. Hisseyi müəyyən".

Bu qısa məlumatlardan məlum olur ki, "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri"nin hər cümə günü çı- xmaq şərti ilə ayda dörd, ildə isə 48 sayının nəşr edilməsi nəzərdə tutulmuş, qəzetin bir nüsxəsinin qiyməti təxminən 14 qəpik müəyyənlaşdırılmışdır. Qəzetin şifri fərqli məzmunu və janra malik materiallar üçün birölcütlü, yeknəsəç olduğu kimi, bədii tərtibat işi də çox sadədir. Dörd səhifəlik mətbuat orqanı sərlövha və əsas göstəricilərdən sonra üfqi qoşa, qara xətt çəkilmiş, mətnlər isə şaquli xətlə iki hissəyə bölünmüşdür. Sonuncu səhifə isə üfqi qoşa, qara xətlə yekunlaşdırılmış, xətkəşdən sonra "Redaktor: Pla- ton İoselian" yazılmışdır.

Qəzetin birinci səhifəsində, başlıqdan sonra üfqi qoşa, qara xəttin arasında "Hisse- yi müəyyən" verilibsə, dör- düncü səhifənin sonunda, eyni məkanda yazılıb: "Tiflis şəhərində, Qafqazın bu tərəfinin münaqiməti əzminin darayə təbiətdə".

Şübhəsiz ki, bu yiğcam in- formasiyada ümumi də olsa qəzetin hazırlığıdı məkən nişan verilməsi və "Darayə təbiət" - deyilikdə "Nabatət evi" nəzərdə tutuldu. Maraqlıdır ki, Azərbaycan türkcəsində olan qəzetin ilk sayında "Zakavkazskiy vestnik"dən fərqli olaraq durğu işarələrindən istifadə edilməmişdir ki, bu problem oxu sürətini xeyli aşağı salır və çətinləşdirir.

"Qafqazın bu tərəfinin xəbəri"nin ilk sayında baş məqalənin yer almaması, qəzetin məramının, məqsədinin aqılanmaması yal- nız onunla əlaqələndirmək olmaz ki, XIX yüzilliyin birinci yarısında belə bir ənənə formalaşmamışdır. Güman ki, redaktorun Azərbaycan türkcəsini zəif bilməsi (və ya bilməməsi) bu mətbuat orqanının

gələcək taleyinə və davamlı fəaliyyətinə mənfi təsir göstərmişdir.

Əslində qəzet kiçik, bir-birindən az fərqlənən materiallardan ibarətdir. Birinci və əsas material Rusiya imperiyası adından veril- miş qanun mətnidir. "Senatin fərmanı" sərlövhalı qanun "Məqami- lazimədə istemal etmək üçün" adlanır və qəzetin bir səhifəsindən çox yer tutur. Birmənalı vurğulamaq olar ki, "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri"nin yaranmasını zərurətə çevirən şərtlərdən biri də Rusi- ya hökumətinin qanun və qərarlarını Azərbaycan türkləri üçün öz diğllərində təqdim etməkdən ibarətdir. Qəzetdə yer alan materiallar- ın rus dilində tərcümə olunduğu zərəcə şübhə doğurmur. Ədalət xətrinə vurğulamaq lazımdır ki, dövrün dil imkanları nəzərə alın- maqla, termin və anlayışların yetərinə sabitləşmədiyi bir zamanda bu mətbuat orqanında yer alan materiallar sərbəst tərcümə olsa da, onu uğurlu yaradıcılıq və redakte işi hesab etmək mümkündür.

Xüsusilə, XIX əsrin 40-cı illərində böyük Azərbaycan mütəfəkkirlərindən Abbasqulu Ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundzadənin və b. Qafqaz Cənubişinliyində xidmət göstərdiklərini nəzərə əlsaq, onların da qəzet işinə cəlbə və bu mətbuat orqanının yaranmasında xidmətlərinin, ciddi dəstəklərinin mövcudluğunu ehti- mal etmək mümkündür.

"Senatin fərmanı" və ya "Maqami-lazimədə istemal etmək üçün" adlı qanunda yazılıb: "Ol barədə ki, hərəğah mənzilbəmənzil göndərilən məbuslar yolda fotoları lazımdır ki, vilayətin hakimləri onlara diqqət etsünlər".

İlk cümlədən qərarın məbuslar, onların nizam-intizama dəvəti, qanun pozuntularının qarşısını almaq üçün hakimlərin və mühafizəçilərin hüquqi imkanlarını genişləndirmək haqqında olduğu bəllənir.

"Qafqazın bu tərəfinin xəbəri"nin 3-cü səhifəsində bir məlumat xüsusilə diqqət cəlb edir. Şamaxıdan olan bildirişdə deyilib: "Kaspiys- ki oblastnoy pravitesindən (Xəzər vilayəti idarəsindən – A.R.) əlam olunur ki, Şamaxı şəhərinin sakini Nuri Əbdül Rəhim oğlu cərimə və qeyri kağız pulunu əda etməyə (ödəməyə – A.R.) qadir olmadı. Ol səbəbdən Şamaxı şəhərində ona talif olunan (yazılan) bir baba evi, yanında olan təmirati ilə bir yerdə yazılıb: yüz on manat pula qiymət olunubdur".

Bu iki cümlə rus və ərəb kəlmələri ilə nə qədər qarışıq olsa da, məzmun və mahiyyətin aydınlatdığı, oxucuya çatdırdığı informa- siya daha təsirlə və dəhşətlidir. Şamaxılı Nuri Əbdül Rəhim oğlu çar məmurlarının ona təbiiq etdiyi cərimələri ödəmək imkanla- rından məhrumdur. Lakin bu mənaviyyətdən və insanlıqdankənar məmurların təzyiği və təkisi ilə qışın sərt vaxtında (qəzet 4 yanvar 1845-ci ildə çıxıb – A.R.) Nuri Əbdül Rəhim oğlu babasından ona qal- mış təmirli evi satmaq məcburiyyətində qalmışdır.

"Kaspiyski oblastnoy pravitesi" cərimələnmiş Nuri Əbdül Rəhim oğluna "humanistlik" nümayiş etdirərək baba evinin su qiymətinə (cəmi 110 manata – A.R.) satılmasını sürətləndirmək məqsədilə əlanı "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri"ndə çap etdirməyə müvəffaq ol- muşdur. Bu əlan çar hökumətinin soyğunçuluq siyasətini ifşa edən, vətəndaşlarına qaş qəddarlıq, rəhmsizlik, antihumanistlik göstərən bir qurum olduğunu təsdiqləyən çox güclü faktıdır.

Qəzetin "Elam" (Elan) bölməsində Tiflis şəhərinin sakini B.Şeyxitovun karvansarada dükan açdığı, yaxşı tütün, siqaret və qeyri

malların olduğu, "bu xüsusda məlumat üçün kəmal ixlas ilə (səmiyyətlə) Tiflis şəhərinin əhli sakinlərindən və dəxi Qafqazın bu tərəfində olan şəhərlərinin sakinlərindən və əşxasından (şəxslərindən) təvəqqe edir ki," dükana baş çəksinlər. Qəzetdə satılan məlumat konkret qiyməti də göstərib: "Trabzon tütününün əvvəlinci qismində givrəkəsi əlli qəpik, ikinci qismində givrəkəsi qırx qəpik, üçüncü qismində givrəkəsi otuz qəpik. ...Putla un - bir manat yetmiş qəpik, buğda - bir manat iyirmi qəpik, arpa - səksən qəpik, düyü - bir manat iyirmi qəpik, duz - əlli qəpik, qoyun əti - üç qəpik, hind toyuqu - yetmiş qəpik, qaz - əlli qəpik, toyuq - iyirmi qəpik" və s.

Elanlar qəzetin üçüncü səhifəsinin sonundan başlayır, dördüncü səhifə bütövlükdə bu mövzuya həsr olunmuşdur. Qəzetin sonuncu – 4-cü səhifəsinin axırında "yanvar ayının 4-ü günündə" yazılıb və o vaxtın anlamına əsasən satılan malların təzə olduğuna işarə edilir.

"Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" özündən əvvəl işiq üzü görmüş "Tiflis xəbərləri" (və ya "Ta- tar xəbərləri") qəzetinin missiyasını ləyaqətlə yerinə yetirmiş, milli mətbuat tariximiz üçün bu gün əlimizdə olan yeganə qiymətli nümunədir. Bu qəzetin nəşri Qafqazın bu tərəfinin müsəlman-türk əhalisi üçün məarifə, təhsilə ciddi maraq oyatmış- dır. Azərbaycanlıların yazmaq-oxumaq vərdislərinin geniş yayılmasında, publisistikanın, redakte işi- nin peşakarlıq müstəvisində təşəkkül tapmasın- da, şübhəsiz ki, milli mətbuat orqanlarının təsiri və əhəmiyyəti birmənalı olaraq böyükdür.

İstərsə "Tiflis xəbərləri"nin (və ya "Tatar xəbərləri" 1832), istərsə də "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" (1845) qəzetinin yaranması və fəaliyyəti faktı, mövcudluğu, Azərbaycandan kənarəda nəşr olunma- sı, bu mətbuat orqanlarına qeyri-türklərin rəhbərlik, redaktorluq etməsi heç bir vaxt qısqanclıqla qarşılanmamalı, bu ədəbi-mədəni hadisəyə ögey, biganə münasibət bəslənməməlidir. Bu qəzetlərin "Əkinçi"dən 30-40 il əvvəl meydana gəlməsi ilk milli mətbuat orqa- nımızın və onun redaktor, böyük mütəfəkkir, millətsevər Həsən Bəy Zərdabının nəhəng xidmətlərinə zərəcə kölgə salmış və ümummilli əhəmiyyətini azaltmışdır.

XIX yüzilliyin birinci yarısında Qafqazın böyük mədəniyyət mərkəzi olan Tiflis şəhərində Azərbaycan türkcəsində "Tiflis xəbərləri"nin (və ya "Tatar xəbərləri" 1832), "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" (1845) adlı qəzetlərin yaranması və fəaliyyəti göstərməsi milli mətbuat tariximi- zin unudulmaz təməl hadisələridir.

Milli mətbuat, publisistika, qəzetçilik işi kimi mühüm, ümumres- publika əhəmiyyətli hadisələrin sevincini hər bir azərbaycanlıya ya- şadan insanların adı gənciləyin yaddaşında yaşamağa layiqdir. ♦

Asif Rüstəmi
Filologiya üzrə elmlər doktoru,
ADMIU-nun professoru

